

Γιάννης Παπακώστας, «Πού μας πάει αυτό το αίμα;». Αναπαραστάσεις αυτοδικίας και βίας στη νέα ελληνική λογοτεχνία, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2017, 424 σελ.

Γραφές του βίαιου θανάτου

Από τον ΔΗΜΗΤΡΗ ΚΟΚΟΡΗ

«Πού θα πάει αυτό το αίμα;». Ο Γιώργος Θεοδοκάς, κατά την περίοδο της γερμανικής Κατοχής (1 Φεβρουαρίου 1944), έγραψε στα Τετράδια Ημερολογίου που κρατούσε την τραγική ερώτηση, με την οποία εκκινεί ο τίτλος της πρόσφατης μελέτης του καθηγητή Γιάννη Παπακώστα. Πεδίο ερμηνείας και έρευνας του βιβλίου είναι οι λογοτεχνικές αποτυπώσεις της βίας και της αυτοδικίας στον χώρο της νεοελληνικής μυθοπλαστικής αφήγησης.

Ο φιλολογικός ζήλος και η ερμηνευτική ευαισθησία του Γιάννη Παπακώστα, πολλαπλά επιβεβαιωμένα από το ευρύ επιστημονικό έργο του, μας βοηθούν να γνωρίσουμε πληρέστερα και να επανεκτιμήσουμε ορισμένα βασικά έργα της νεοελληνικής πεζογραφίας, τα οποία συνενώνει η μυθοπλαστική παρουσία της αυτοδικίας

και της βίας. Η ερμηνευτική ματιά του Παπακώστα έχει και διάσταση ιστορικότητας, μια και τα έργα που μελετώνται στις πέντε ενότητες του βιβλίου αντιμετωπίζονται τόσο με όρους χρονικής διαδοχής στο εσωτερικό κάθε ενότητας όσο και με όρους διακειμενικής αλληλουσχετίσης, διαμορφώνοντας μία ενδιαφέρουσα κειμενική αλυσίδα με όσο το δυνατόν ενοποιημένο θεματικό άξονα, της οποίας οι

πρώτοι κρίκοι τοποθετούνται στα τέλη του δεκάτου ενάτου αιώνα (*Το βοτάνι της αγάπης* του Γεωργίου Δροσίνη, «Πίστομα!» του Κωνσταντίνου Θεοτόκη, «Μαζώχτρα» του Αργύρη Εφταλιώτη) και οι χρονικά τελευταίοι βρίσκονται στη δεύτερη δεκαετία του εικοστού πρώτου (*Κώδικας τιμής* του Τηλέμαχου Κώτσια, *Γκιακ* του Δημοσθένη Παπαμάρκου).

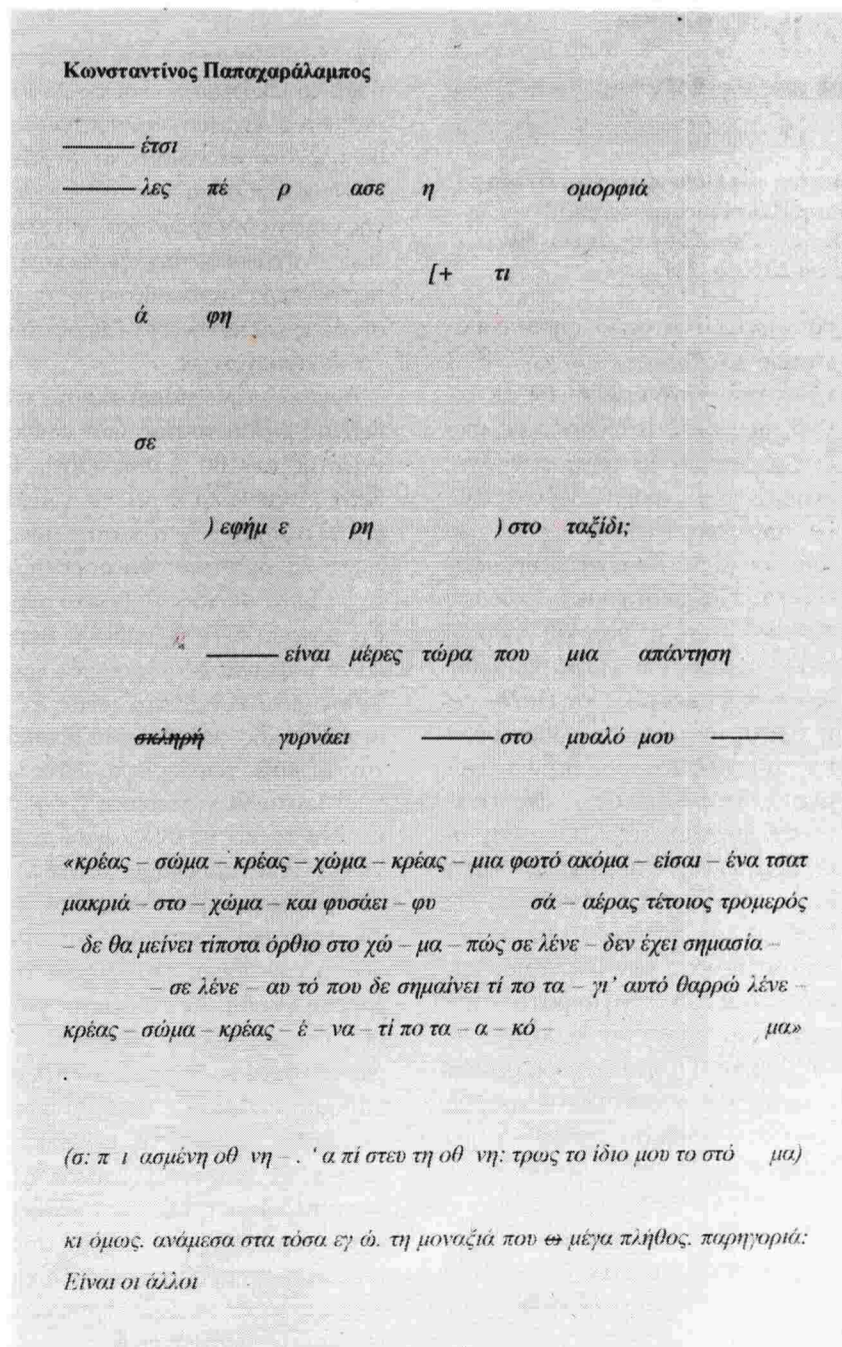
Στην πρώτη ενότητα του βιβλίου και με αξιοποίηση του λειτουργικού και από την αρχαιοελληνική γραμματεία γνωστού διπόλου «ύβρις - τίσις», προσεγγίζεται η κοινωνικά και έμφυλα εξηγήσιμη αλλά ηθικά και ανθρωπιστικά απορριπτέα συμπεριφορά δύο εμβληματικών λογοτεχνικών προσώπων: της Φραγκογιαννούς (= *Η Φόνισσα*) του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη και του Βασιλή του Αρβανίτη, που πρωταγωνιστεί στο ομότιτλο αφήγημα του Στρατή Μυριβήλη. Οι φόνοι βρεφών και νηπίων θηλυκού γένους από τη Φραγκογιαννού και η ανυπότακτη αλλά βέβηλη λεβεντιά του Βασιλή συγκροτούν «ύβριν», που αναπόδραστα οδηγούν στην τιμωρία τους, στην «τίσιν», στη διά του θανάτου συντριβή τους.

Η ΒΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Το χρέος απέναντι στη διάσωση της μνήμης λειτουργήσει, σύμφωνα με τον Γιάννη Παπακώστα, στην καταγραφή της *Ιστορίας ενός αιχμαλώτου* του Στρατή Δούκα. Στη δεύτερη ενότητα της μελέτης, ανιχνεύεται και η εμφιλοχώρηση της βίας στο αφήγημα κατά την αποτύπωση της περιπέτειας του κυνηγημένου και βασανισμένου ανθρώπου. Το κείμενο του Δούκα συνδέεται με ομόλογες πεζογραφικές συνεισφορές, όπως *Το νούμερο 31328* του Ηλία Βενέζη και το κεφάλαιο «Πάροδος» από το μυθιστόρημα του Κοσμά Πολίτη *Στον Χατζηφράγκο*.

Εξάιρεται, επίσης, το δυναμικό, απογυμνωμένο από καλλιλογίες και εξάρσεις γλωσσικής γλαφυρότητας, ύφος του Δούκα, το οποίο λιτά και λαϊκότερα αποδίδει μία *Ιστορία*, που εμπεριέχει και την άσκηση πολλαπλών μορφών βίας.

Η αιματηρή βία, συνδεδεμένη άμεσα με τα ιστορικά και κοινωνικοπολιτικά συμφραζόμενα ως λογοτεχνική αποτύπωση, σφραγίζει τα έργα που προσεγγίζει ο Γιάννης Παπακώστας στην τρίτη ενότητα του βιβλίου, στις οποίες τον τίτλο εμπεριέχειται υψηλόβαθμη ιστορική φόρτιση: «Από την Κατοχή στην Αντίσταση και στον εμφύλιο σπαραγμό». Ψηλαφίζεται η οδυνηρή βία που σημαδεύει δύο αυτοβιογραφικά αφηγήματα του Νικηφόρου Βρεττάκου (*Το αγρίμι* και την *Οδύνη*) και οροθετούνται βίαιες και απάνθρωπες συμπεριφορές, θύματα των οποίων υπήρξαν βασικά λογοτεχνικά πρόσωπα του Δημήτρη Χατζή, κυρίως η «Μαργαρίτα Περδικάρη» από *Το τέλος της μικρής μας πόλης* και οι «Ανυπεράσπιστοι», αντάρτες αλλά και στρατιώτες του Εθνικού Στρατού. Η βία του αδελφοκτόνου πολέμου καθρεφτίζεται στο ομώνυμο διήγημα του Δημήτρη Χατζή, παρότι η σκληρή εξωτερική συνθήκη ώθησε τους «Ανυπεράσπιστους» πολεμιστές σε μία παροδική έστω συναδέλφωση, αλλά ο συγγραφέας της μελέτης σχολιάζει και τη βίαιη κριτική που δέχτηκαν από την Επιτροπή Διαφώτισης του Κόμματος εξαιτίας του διηγήματος και ο σπουδαίος πεζογράφος μας, αλλά και η *Επιθέωση Τέχνης* που το δημοσίευσε (τχ. 119-120, 1964, σ. 559-570). Ενδιαφέρουσα, ακόμη, η συνεξέταση δύο σημαντικών έργων του Θανάση Βαλτινού, που λεκτικά και υφολογικά ενσωματώνουν το αίμα της αυτοδικίας και της φοβερής βίας του Εμφυλίου, τόσο ως αφήγηση φωνών της Αριστεράς (*Η κάθοδος*

των εννιά), όσο και ως αφήγηση φωνών της εθνικόφρονος πλευράς (*Ορθοκωστά*).

ΑΥΤΟΔΙΚΙΑ ΚΑΙ ΒΕΝΤΕΤΑ

Η αιματηρή βία της αυτοδικίας δεσπόζει ως θεματικό πεδίο και στις δύο τελευταίες ενότητες της μελέτης. Στην τέταρτη ενότητα που τιτλοφορείται «Για λόγους τιμής», αναλύονται πεζογραφήματα που δόθηκαν από μείζονες εκπροσώπους τριών διαδοχικών λογοτεχνικών γενεών. Με κοινό άξονα τον φόνο για λόγους ερωτικής προδοσίας ή γενικότερα ερωτικού πάθους, προσεγγίζονται ερμηνευτικά, γλωσσικά και τεχνολογικά *Το βοτάνι της αγάπης* του Γεωργίου Δροσίνη και «Η Μαζώχτρα» του Αργύρη Εφταλιώτη (από τη γενιά του 1880), τρία διηγήματα (με κορυφαίο το «Πίστομα!») του Κωνσταντίνου Θεοτόκη ως καταθέσεις κοινωνικού ρεαλισμού ενός εκπροσώπου της συγγραφικής γενιάς που εμφανίστηκε στις πρώτες δεκαετίες του εικοστού αιώνα, και «Το μπουρίνι» του Μ. Καραγάτση, εξέχοντος πεζογράφου της γενιάς του '30, ο οποίος εδώ κατέγραψε τη βία της αυτοδικίας ως απόρροια του ερωτικού πάθους αλλά και των έντονων κοινωνικών αδικιών, ανισοτήτων και συγκρούσεων.

Στην πέμπτη και τελευταία ενότητα («Βεντέτες και άλλα»), αναδιφώνται έργα συγγραφέων της εποχής μας, που αποτύπωσαν με τρόπο καλλιτεχνικά δικαιωμένο τον φόνο ως εκδίκηση. Ενστικτώδης στη ρίζα της και απάνθρωπα σκληρή στην απόληξή της η συγκεκριμένη συμπεριφορά, παρουσιάζεται σε ορισμένα πεζογραφικά έργα ως ενταγμένη σε αιματηρούς κώδικες, που λειτουργούν στο πλαίσιο ενός αυστηρού εθιμικού «δικαίου», γεωγραφικά προσδιορισμένου και ηθικά βασανιστικού. Ο Γιάννης Παπακώστας εδώ αναλύει το μυθιστόρημα *Κώδικας τιμής* του Τηλέμαχου Κώτσια, δύο αφηγήματα του Γιώργη Γιατρομανωλάκη (*Ιστορία* και *Ανωφελές διήγημα*), διηγήματα από το *Γκιακ* (= αίμα που χύνεται για εκδίκηση) του Δημοσθένη Παπαμάρκου, το μυθιστόρημα *Φωτιές του Ιούδα*, *στάχτες του Οιδίποδα* της Ρέας Γαλανάκη, στο οποίο η επικάλυψη των φόνων συνδέεται με ποικίλες εκδηλώσεις βίας (ρα-

τσομοί, αιμομιξία, μισαλλοδοξία). Πολύ ενδιαφέρον έχει, τέλος, η ερμηνευτική προσέγγιση του μυθιστορήματος της Ιωάννας Καρυστιάνη *Κουστούμι στο χόμα*, στην κορύφωση της πλοκής του οποίου ο λογοτεχνικός ήρωας διαρρηγνύει τον βίαιο και απάνθρωπο ιστό της κρητικής βεντέτας, προτάσσοντας το μεγαλείο μιας βαθιά ηθικής και ανθρωπιστικά δικαιωμένης συμπεριφοράς, σύνθετα δομη-

μένης από ευγενή συναισθήματα και υψηλά ιδανικά, αλλά και από παλινδρομήσεις, εμμονές και αντιφάσεις.

Ο Γιάννης Παπακώστας, συγκεντρώνοντας, συγκρίνοντας, ερμηνεύοντας και αποτιμώντας βασικά αφηγηματικά κείμενα της λογοτεχνίας μας που θεμελιώθηκαν στον θεματικό άξονα της βίας και της αυτοδικίας, συμβάλλει στο να γνωρίσουμε επαρκέστερα και να επανεκτιμή-

σουμε μία ενδιαφέρουσα πτυχή της νεοελληνικής πεζογραφίας. Η έκδοση καταφέρει να εντάξει σε οπτική αλληλοσυσχέτισης και χρονικής διαδοχής συναφή θεματικά κείμενα, τα οποία παρότι εμπεριέχουν διαφοροποιήσεις και ως προς την τεχνολογία και ως προς τους συγγραφικούς χειρισμούς, εδώ συνδέθηκαν ως υλικό μελέτης, σχολιάστηκαν και απέκτησαν στέρεα φιλολογική δυναμική. ■

Κωνσταντίνος Παπαχαράλαμπος

(μετά σκέφτηκε τον εαυτό του)

(άφησε το χρησμό του)

(γέμισε τη μηχανή)

(ήθελε μαζί)

, (μπαίνει στο δωμάτιο) με τον καθρέφτη (δωμάτιο με τον καθρέφτη). Από πάνω ως κάτω γεμάτο με καθρέφτη (πάνω κάτω καθρέφτη). Απλώνει το χέρι. Βγάζει το κινητό (το κινητό). Απλώνει το κινητό. Βγάζει το χέρι. Ο καθρέφτης

δεν είναι πια στο δωμάτιο. Τρομάζει. Μια

Φωνή.

Και τώρα ρώτησε ό,τι θέλεις. Ρώτησε αυτό που θέλεις. Είμαι εδώ για να σου απαντήσω.

Υπάρχει ξεροβήχει. Υπάρχει κάποιος θεός;

Φυσικά.

Βγάλε σέλφι.